

תשובה במתינות - התשובה בתורתו של ר' נחמן מברסלב

- א. פתיחה
- ב. משמעותו של שם "אהי-ה" שבכתר
- ג. בריאתו מחדש של האדם לאחר התשובה
- ד. משל הנפט ושמן האפרסמון
- ה. השתיקה וההמתנה כיסוד התשובה
- ו. כבוד א-להים המתגלה כתוצאה מן התשובה
- ז. לסיים...

א. פתיחה

כי צריך כל אדם למעט בכבוד עצמו, ולהרבות בכבוד המקום. כי מי שרודף אחר הכבוד, אינו זוכה לכבוד אלקים, אלא לכבוד של מלכים, שנאמר בו (משלי כה, ב) **כבוד מלכים חקור דבר**, והכל חוקרים אחריו ושואלים מי הוא זה ואיזהו, שחולקים לו כבוד הזה, וחולקים עליו, שאומרים שאינו ראוי לכבוד הזה. אבל, מי שבורח מן הכבוד, שממעט בכבוד עצמו, ומרבה בכבוד המקום, אזי הוא זוכה לכבוד אלקים, ואז אין בני אדם חוקרים על כבודו אם הוא ראוי אם לאו, ועליו נאמר (שם) **כבוד א-להים הסתר דבר**, כי אסור לחקור על הכבוד הזה.

ואי אפשר לזכות לכבוד הזה אלא ע"י תשובה. ועיקר התשובה, כשישמע בזיונו ידום וישתוק. כי לית כבוד בלא כ"ף (זהר ח"ג רנה, ב), והכ"ף הוא כתר, בחי' אהי-ה, בחי' תשובה. כי אהי-ה דא אנא זמין למיהוי, היינו קודם התשובה, עדיין אין לו הויה, כאילו עדיין לא נתהווה בעולם, כי טוב לו שלא נברא משנברא (עירובין יג, ב). וכשבא לטהר את עצמו ולעשות תשובה, אז בבחינת אהיה, היינו שיהיה לו הויה בעולם, היינו אנא זמין למיהוי. וזהו בחינת כתר, כי כתר לשון המתנה, בחי' תשובה. כמ"ש חז"ל (יומא לח, ב) הבא לטהר מסייעין לו, משל לאחד שבא לקנות אפרסמון אומרים לו המתן וכו'. וזה בחי' כתר, כמ"ש (איוב לו, ב) **כתר לי זעיר ואחוד**.

(לקוטי מוהר"ן ו, א-ב)

הדברים שלהלן התלבנו עם חברים מקשיבים בישיבה לקראת ימי התשובה ה'תשס"א. יצויין, כי ר' נחמן מדבר במספר מקומות על התשובה, ואין במאמר זה אלא מקצת מדבריו בנושא עמוק זה. בחרנו בדברים אלו בשל החידוש שמצאנו בהם על דבריהם של גדולי הדורות בענין התשובה, וראה מה שכתבנו לסיים...

בעקבות הפסוק במשלי "כבוד א-להים הסתר דבר, וכבוד מלכים חקור דבר", מצביע ר' נחמן (להלן: רבינו ז"ל) על שני סוגי כבוד - כבוד מלכים וכבוד א-להים. לפי הסברו שני הכיבודים מתייחסים לאדם, יש והאדם זוכה לכבוד של מלכים ויש שהוא זוכה לכבוד א-להים. הכבוד הנעלה יותר הוא כבוד א-להים, ועל כבוד זה אין חוקרים, מה שאין כן על כבוד גשמי - כבוד מלכים - כולם חוקרים ומחפשים, מבקשים בכל דרך למנוע ממנו את הכבוד, ומדקדקים על כל מעשה שהוא עושה האם הוא ראוי או לא, האם מגיע לו הכבוד הניתן לו. לעומת זאת, בכבוד א-להים אין חוקרים - כאשר מגיע לאדם כבוד זה, אסור לחקור על הכבוד. מכאן עובר רבינו ז"ל לנושא התשובה, שכן לכבוד א-להים ניתן לזכות רק על ידי תשובה -

ועיקר התשובה, כשישמע בזיונו ידום וישתוק.

רבינו ז"ל מגדיר את השתיקה בעת שמיעת הביזיונות כעיקר התשובה. לא נאמר שזהו חלק מחלקי התשובה, או שכתוצאה מן התשובה הוא ישמע את בזיונו וישתוק. את ענינה של שתיקה זו, כעיקר התשובה, רוצים אנו לברר.

כדי לעמוד מעט על משמעות השתיקה, ננסה לפתוח מעט את ראשי הפרקים שמסר לנו רבינו ז"ל בהמשך הפיסקה, כפי שצוטטה לעיל. כדרכו, כתב רבינו ז"ל בקצרה יסודות הטומנים בחובם רעיונות עמוקים. לפיכך, נציע את הבנתנו בביאור הדברים על פי סדר דבריו, ומתוך כך ננסה לחשוף את יסוד הדברים ולהבין כיצד מהווה השתיקה את עיקר התשובה.

במאמר זה, השתדלנו להציג את הדברים גם בפני אלו שאינם מורגלים בלשון החסידות והקבלה, וגם אם בביאור הדברים הזדקקנו למונחים שונים, אין בדילוג עליהם כדי לפגוע בהבנת הרעיון הכללי.

ב. משמעותו של שם "אהי-ה" שבכתר

והכ"ף הוא כתר, בחי' אהי-ה, בחי' תשובה. כי אהי-ה דא אנא זמין למיהוי

להבנת יחסו של רבינו ז"ל לבנין התשובה הבאה מן הכתר¹, נקדים כי לכל ספירה וספירה יש "שם" משלה.

כלומר, הקדוש ברוך הוא מתגלה אלינו באופנים שונים ורבים -

---

1. במקומות רבים מתוארת התשובה כבאה דווקא מספירת הבינה (עי' מגילה יז, ב תשובה אחר בינה), ודרשו לשון תשובה על דרך הסוד, תשוב "ה": "ה" תתאה - תשובה תתאה, "ה" עילאה - תשובה עילאה, שהיא דווקא התשובה הבא מן הבינה (ראה באריכות באגרת התשובה של בעל התניא). עם זאת, פנימיות הבינה נעוצה בכתר, ומוכן ששם הוא גם שורש התשובה, כפי שמלמדנו כאן רבינו ז"ל. וראה אורות התשובה יא, א על היחס בין תשובה הבאה מן הבינה לתשובה מן הכתר.

לפי שנראה להם הקב"ה בים כגבור עושה מלחמה, ונראה להם בסיני כסופר מלמד תורה, נראה להם בימי שלמה כבחור, ונראה להם בימי דניאל כזקן, אמר להם הקב"ה לא בשביל שהם רואים אותו דמויות הרבה, אני הוא שבים, אני הוא שבסיני, אנכי ה' אלהיך².

(תנחומא יתרו סימן טז)

אופני התגלות אלו הן שמותיו של הקב"ה - השם הוא האופן בו אחרים מתייחסים לאדם, שכן אדם באי-בודד איננו זקוק לשם, וכל משמעות השם היא הכרות הסביבה עם בעל השם. וכך יכולים להיות גם לקדוש ברוך הוא שמות וכינויים שונים, המייצגים התגלויות שונות.

דוגמא בולטת להתגלות שמותיו השונים של הקדוש ברוך הוא, מצינו כבר בפסוקים הפותחים התורה, וכפי שמבואר בדברי רש"י על התורה (בראשית א, א עפ"י בראשית רבה יב, טו) :

ברא א-להים - ולא אמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, היינו דכתיב (בראשית ב, ד) **ביום עשות ה' א-להים ארץ ושמים**.

בכל הפרק הראשון של הבריאה מוזכר רק שם א-להים, זוהי מדת הדין שבו ביקש הקב"ה לברוא את העולם, שם זה המוכר בתורה גם כשם לדיינים הוא שמה של ספירת הגבורה, מדת הדין. אלא, שאין העולם מתקיים רק בדין, ולכך שיתף את שם הוי', השם המסמל את ספירת התפארת, מדת הרחמים.

גם לספירת הכתר יש שם - שם אהי-ה³. וכך פירשו את שמה של ספירת הכתר בזהר (ח"ג יא, א)⁴ :

רבי אלעזר אמר, כל עשרת השמות כתובים ואנחנו שונים: הראשון, "אהי-ה" זהו הנעלם העליון, כמי שאומר אני מי שאני ולא נודע מי הוא, לאחר מכן "אשר אהי-ה" אני שמוזמן להתגלות באותם הכתרים, שהרי בתחילה הוא נעלם ולאחר מכן מתחיל להתגלות עד שמגיע לגילוי השם... משום כך, הראשון לכל "אהי-ה".

2. ובהמשך פירשו: "אמר ר' חייא בר אבא לפי כל עסק ועסק, וכן כל דבר ודבר, נראה להם בים כגבור עשה מלחמותיהם של ישראל, בסיני היה מלמד תורה לישראל ועומד כסופר, בימי דניאל כזקן מלמד תורה, שכן נאה להיות תורה יוצאה מפי הזקנים, נראה להם בימי שלמה כבחור לפי מעשיהם, שנאמר מראהו כלבנון בחור כארזים". והיטיב לבטא זאת מחברו של שיר הייחוד ואנעים זמירות בדוגמאות רבות - "ויחזו בך זקנה ובחרות, ושער ראשך בשיבה ושחרות - זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב" וכד'.
3. ראה טוש"ע יו"ד סימן רע"ו שלדעת הרא"ש הוא מן השמות שאינן נמחקים.
4. וזו לשונו: "רבי אלעזר אמר כלהו עשרה שמהן כתיבי ואנן תנינן, קדמאה "אהי-ה" דא סתימא עלאה, כמאן דאמר אנא מאן דאנא ולא אתיידע מאן הוא, לבתר "אשר אהי-ה" אנא דזמין לאתגליא באנון כתרין, דהא בקדמיתא סתים ולבתר שרי לאתגליא עד דמטי לגלויא דשמא... בגין כך קדמאה דכלא אהי-ה" (התרגום שלי - ש.ו.).

בטרם יצאו ממצרים, שאל משה את הקדוש ברוך הוא (שמות ג, יג-יד): "ויאמר משה אל הא-להים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם א-להי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם. ויאמר א-להים אל משה אהי-ה אשר אהי-ה", שם זה משמעו - אני מזומן להתהוות ולהיות. וכך מבקש הקדוש ברוך הוא לומר לבני ישראל "אהי-ה שלחני אליכם", בטרם נתגלה אליהם ביציאת מצרים ומתן תורה הוא נודע אליהם בשם "אהי-ה", בנקודת הראשית שלפני ההויה.

וכך, שמו של הקדוש ברוך הוא המתגלה בספירת הכתר הוא עוד קודם להתהוות, אהי-ה בלשון עתיד, שכן "החכמה מאין תמצא" (איוב כח, יב), אין מציאות קודם לספירת החכמה, אלא רק שורש למציאות - הרצון להתהוות והמוכנות לכך, ובעצם גם המטרה והתכלית. הבנה זו בשם אהי-ה פותחת לנו פתח להבנת התשובה הבאה מן הכתר.

ג. בריאתו מחדש של האדם לאחר התשובה

היינו קודם התשובה עדיין אין לו הויה, כאילו עדיין לא נתהווה בעולם, כי טוב לו שלא נברא משנברא. וכשבא לטהר את עצמו ולעשות תשובה, אז בבחינת אהיה, היינו שיהיה לו הויה בעולם, היינו אנא זמין למיהוי.

רבינו ז"ל בתיאורו הקצר מטעים לנו מן הפשטות המתחדשות באגדת חז"ל. וכך מתארת לנו הגמרא (עירובין יג, ב):

תנו רבנן: שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים: נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. עכשיו שנברא - יפשפש במעשיו. ואמרי לה: ימשמש במעשיו.

בפשטות נראה כי למסקנת הגמרא אין מקום לומר שנוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, וכולם הסכימו שנוח לאדם שלא נברא. סיום הדברים נראה לכאורה כמוסר חיצוני, כבאים לומר שעל אף שנוח לאדם שלא נברא יש לו תפקיד לאחר הבריאה - לפשפש במעשיו.

עם זאת, מובן שאם שנתיים וחצי החזיקו בדעה שנוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, לא לחינם אמרו כן. יתר על כן, נראה כי "נמנו וגמרו" אינו רק ביטוי המסמל הכרעה כצד מסויים, אלא גמירות דעת של שני צדי המחלוקת. ואחר העיון נראה, כי אף מה שנמנו וגמרו איננו הכרעה לצד אחד, יש כאן הכרעה מורכבת - מחד, נוח לאדם שלא נברא יותר משנברא, ומאידך, נוח לו שנברא במה שהוא יפשפש במעשיו.

נראה, כי אמנם יש מקום לומר שאם האדם ממלא את ייעודו הרי שנוח לו שנברא, אך ידעו חז"ל שכל כך קשה להצדיק את קיומנו כאן, וכל כך קל להיכשל, עד שאמרו שנוח לו לאדם שלא נברא. ובכל זאת, אין זה סופה של ההכרעה, יכול האדם לזכות שיהיה נוח לו שנברא משלא נברא - יפשפש במעשיו, יעשה תשובה.

קודם התשובה כאילו עדיין לא נתהווה בעולם, כיוון שנוח לו שלא נברא משנברא. ואולם, לאחר התשובה הבאה משם "אהי-ה" נוצרת לו הויה חדשה, הוא נולד מחדש, שכן הוא מצדיק את קיומו. כעת באמת נוח לו שנברא משלא נברא, להויה כזו יש משמעות.

ד. משל הנפט ושמן האפרסמון

וזהו בחינת כתר, כי כתר לשון המתנה, בחי' תשובה. כמ"ש חז"ל הבא לטהר מסייעין לו, משל לאחד שבא לקנות אפרסמון אומרים לו המתן וכו'.

מתוך ההכרה שהתשובה באה מן הכתר, עוד לפני ההתהוות, ממשיך רבינו ז"ל ומלמדנו יסוד גדול בתשובה - המתנה. יסוד זה נלמד ממשל שהביאו חז"ל (יומא לה, ב):

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב (משלי ג, לד) **אם ללצים הוא יליץ ולענויים יתן חן**. בא לטמא - פותחין לו, בא לטהר - מסייעין אותו. תנא דבי רבי ישמעאל: משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון, בא למדוד נפט, אומר לו: מדוד אתה לעצמך. בא למדוד אפרסמון, אומר לו: המתן לי עד שאמדוד עמך, כדי שנתבסם אני ואתה.

יש לעיין הרבה במשל שמלמדנו התנא מבית מדרשו של רבי ישמעאל. ההקבלה הפשוטה שעושה הגמרא עם אמרתו של ריש לקיש - "הבא לטהר מסייעין אותו" - היא, שכאשר אדם בא לבחור ברע, לקנות נפט, אין המוכר מסייעו, ולעומת זאת כאשר הוא בא לבחור בטוב, לקנות שמן אפרסמון, המוכר מסייע בידו⁵.

אלא, שצצה ועולה השאלה - אם האדם כבר החליט ובחר בטוב, הוא רוצה לקנות אפרסמון, מה טעם אומר לו המוכר להמתין, מדוע אין הוא יכול לתת לו מיד? ואף אם בחנות של ממש ניתן להבין שיש עומס של לקוחות והמוכר מעוניין שהלקוח ימתין על מנת שיתבסם גם הוא, כיצד נבאר את הדברים בנמשל, האם אומר הקב"ה לבוחר בטוב להמתין? הן האדם הרחרר כבר בתשובה, האם אין ימינו פתוחה לקבל שבים ח"ו?

ועוד יש לשאול - לכאורה, את הנפט קונים בכמויות גדולות ואת האפרסמון בכמויות קטנות, ומדוע המוכר עוזר דווקא לקונה האפרסמון? אלא, מתוך המשל עולה כי אין המוכר דואג לקונה הצריך עזרה, אלא לעצמו - הוא איננו רוצה להריח את ריח הנפט, אך הוא מעוניין להתבסם מן האפרסמון. ושוב, כיצד ניתן להבין את הנמשל, האם ניתן לומר על יוצר האדם שהוא ח"ו מעדיף רק את טובתו?

ולשם הרחבת הענין נראה שיש לעיין היטב גם בדבריו של ריש לקיש - בא לטמא פותחין לו, ובא לטהר מסייעין אותו. בפשטות אנו מבינים, שכיון שבא אדם להיות רשע "פותחין לו

5. נשים לב, כי אין מדובר בשתי חנויות, אשר באחת מוכרים נפט ובשניה אפרסמון, כי אם משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון.

פתח הטומאה ליכנס בו, מספיקין בידו, ואין מונעין ממנו מן השמים לעכבו" (רש"י). לעומת זאת, כאשר האדם בא להיות צדיק, לא זו בלבד שאין מעכבים אותו מן השמים, ומאפשרים לו בכח בחירתו לבחור בטוב, לא רק "פותחין לו", אלא "מסייעין אותו" ללכת בדרך טובים, ונותנים לו כח מלמעלה להתקדם בדרך בה החליט ללכת. על פי פירוש זה הבחירה בטוב קלה יותר, שכן היא לא רק אפשרית - פותחין לו, אלא מגובה בסייעתא מן שמיא - מסייעין אותו.

ואולם, בגמרא (מנחות כט, ב) עולה הבנה אחרת במשפט זה :

ומפני מה נברא העולם הזה בה"י? מפני שדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת יצא. ומאי טעמא תליא כרעיה? דאי הדר בתשובה מעיילי ליה. וליעייל בהך! לא מסתייעא מילתא, כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב (משלי ג, ד): **אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן**? בא לטהר מסייעין אותו, בא לטמא פותחין לו (רש"י): לא מסתייעא מילתא - דהבא ליטהר בעי סיוע מפני יצר הרע, הלכך עבדי ליה סיוע פתח יתירה).

נראה כאן, כי הרוצה לצאת יכול לצאת בקלות, אך הבא לטהר ורוצה לבחור בטוב איננו מצליח לעשות זאת בקלות. הבחור בטוב נזקק לסיוע, הוא זקוק לפתח היתר, שבלעדיו לא מסתייעא מילתא.

אם כן, על אף שבהשקפה ראשונה נראה במשל האפרסמון כי הבחירה בטוב היא בחירה קלה, והבחירה ברע היא רק אפשרית - לאור דימוי העולם לאות ה"י נבין כי הבחירה ברע היא הבחירה הקלה, והבחירה בטוב קשה כל כך שללא סיוע מיוחד לא היתה אפשרות לבחור בו.

ויש לשוב ולעיין מהו הקושי בבחירה בטוב, בקניית האפרסמון ובהתבסמות ממנו.

ה. השתיקה וההמתנה כיסוד התשובה

וזה בחי' כתר, כמ"ש (איוב לו, ב) **כתר לי זעיר ואחוך**

לאחר שנתבאר מצד אחד כי ספירת הכתר באה בטרם ההתהוות, והתשובה גורמת לאדם הויה חדשה - "כתר, בחי' אהי-ה, בחי' תשובה", ומצד שני ניתן הביאור כי יסוד גדול בתשובה הוא בהמתנה - "בא לקנות אפרסמון אומרים לו המתן", מקשר רבינו ז"ל בין הדברים וטוען כי בשרש הדברים זוהי בחינה אחת - אותו היסוד עומד בבסיס התשובה מחד ובבסיס ספירת הכתר מאידך. וראיה לדבר, מלשון הכתוב העושה שימוש בלשון "כתר" כדי לומר בלשון אחרת "המתן". כדי לעמוד על שרש הדברים, נתבונן היכן למדנו הפסוק כי הכתר מורה על המתנה.

ויכוח קשה ניטש בין איוב לרעיו, כל אחד מהם ניסה להחזירו בתשובה, להוכיח לו על פניו כי ה' הצדיק, ולכולם ענה איוב פעם אחר פעם, עד אשר "וישבתו שלשת האנשים האלה

מענות את איוב, כי הוא צדיק בעיניו" (איוב לב, א). כאן לכאורה נחסמה בפני איוב הדרך לתשובה, הן צדיק הוא בעיניו ומדוע ישוב בתשובה. ולפיכך:

ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם, באיוב חרה אפו - על צדקו
נפשו מא-להים. ובשלת רעיו חרה אפו - על אשר לא מצאו מענה וירשיעו
את איוב. ואליהו חכה את איוב בדברים, כי זקנים המה ממנו לימים.

מכאן החל נאום גדול של אליהוא, הטוען כי אמנם "צעיר אני לימים ואתם ישישים", אך "לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט". נאומו של אליהוא מורכב מארבע מענות, שהאחרון שבהם פותח בפסוק (לו, ב): "כתר לי זעיר ואחוך כי עוד לא-לוה מלים" - ופירושו, המתן רק רגע ואומר לך, כי יש לא-לוה עוד מה להגיד. אם רק תהיה מוכן לשמוע, אם תהיה מוכן לקבל, ייתכן שתעמוד על שרש הדברים. ואכן, מיד לאחר נאומו מופיע הגילוי (לח, א): "ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר".

כאשר מנסה אליהוא לשכנע את איוב שלא להצדיק את נפשו מא-להים, שלא לחסום את עצמו מדרכי התשובה, הוא שם דגש על ההמתנה כפתח לתשובה. לכל מענות הרעים הגיב איוב באופן מיידי, פעם אחר פעם. אליהוא רואה שגם כאן יכול איוב לעצור אותו במהירות, ולהגיב על דבריו באופן חיצוני. הוא פונה לאיוב ומבקש "כתר לי זעיר", המתן רק רגע בטרם תשיב, נסה לקלוט ולהפנים "כי עוד לא-לוה מלים", השהה את הביקורת ונסה להתמודד עם תכנם הפנימי של הדברים.

לכל אחד ישנם הרהורי תשובה מדי פעם, איזו בת קול המגיעה ואומרת "שובו בנים שובבים" (ירמיהו ג, כב), הבזק של חרטה העובר במוחו של האדם - אולי בכל זאת כדאי לחזור בתשובה, אלא ששטף החיים לא מותיר מקום לאותם הרהורים, איננו מוכנים לקלוט את הדברים. ואפילו כאשר אומרים לנו את חטאינו לטובתנו, איננו שותקים, איננו מוכנים לקבל, אנו מיד מגיבים ולא מוכנים להיחשף⁶.

יסוד מרכזי בדרך לתשובה הוא היכולת לקלוט, להפנים, לשמוע. לא להגיב מיד על כל דבר, לא לתת לדברים לעבור על ידינו מבלי שיותירו בנו רושם.

כעת נוכל לשוב ולהתבונן בתורף דברי רבינו ז"ל -

ועיקר התשובה, כשישמע בזיונו ידום וישתוק

בשני אופנים יכול האדם להסתכל על הבזיונות שהוא סופג - יכול הוא להיות מן "הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין" (יומא כג, א),

6. מסופר על ר' שמחה בונים מפשיסחא שסיפר לרבו - "היהודי הקדוש" - כי הוא ישב בבית המדרש, ונמצא מי שמנה בפניו את כל פגמיו, ופגע בו בצורה קשה ביותר, גילה את חטאיו מאז היותו ועד היום הזה. שאלו הרבי: ומה עשית לו? ענה החסיד: היה זה הספר "שבט מוסר", נשקתי אותו, והחזרתי אותו למקומו בארון הספרים (ראה באריכות תיאורו של ש"י עגנון, "ספר, סופר וסיפור" עמ' שפח). גם אנו קוראים לפעמים בספרי המוסר, אך מתי אנו שמים לב כי הדברים מופנים אלינו? מתי אנו מפנימים את הדברים ומבינים שהם לא רחוקים מאיתנו?

ולקבל את היסורים שבאים עליו ככפרת עוונות. מתוך הסתכלות כזו, הבזיונות הם משהו חיצוני לאדם, הוא איננו משתנה באופן פנימי, אלא סופג את היסורים ככפרה על עוונות אחרים שלו.

ואולם, יכול אדם לראות בכל את רצון ה', להבין כי בודאי אם בא לו עלבון מאדם זה לא לחנם הוא בא, ואין כאן רק יסורים חיצוניים, אלא אמירה פרטית לאדם. ניתן לספוג את הבזיונות ולהפנים אותם, להמתין עם הביקורת כלפי דברי הביזוי ולנסות לראות כיצד ניתן לשפר ולתקן. השתיקה בעת שמיעת הבזיונות מורה על הביטול של האדם ורצונו לקלוט ולהפנים את דבר ה', ודווקא עליה הכתוב אומר "ואהביו כצאת השמש" (שופטים ה, לא. עיין יומא שם). שתיקה זו אינה קבלת יסורים הבאים ככפרה על עוונות, היא גם לא מהווה רק פתח לתשובה, זוהי שתיקה המורה על עצם התשובה, המוכנות לראות בכל את דבר ה' והנסיון לקלוט ולהפנים אותו. וזהו הקושי העומד בפני הבא לקנות שמן אפרסמון בבואו לבחור בטוב, הקושי לקבל את דברי המוכר ולהמתין. זוהי עיקר התשובה.

ו. כבוד א-להים המתגלה כתוצאה מן התשובה

הפתיחות לקבלת הדברים, המוכנות לשמוע בזיון ולשתוק, לקבל את האמת ממי שאמרה - היא סוד ה"המתנה" שמלמדנו התנא דבי רבי ישמעאל במשלו, וכך אומר המוכר לקונה: רוצה אתה לקנות אפרסמון, רוצה אתה להיטיב את דרכך - "המתן". ואם אמנם ימתין הקונה ולא יברח בגלל הצורך בהמתנה, הוא יזכה לקבל את שמן האפרסמון ו"נתבשם בו אני ואתה" - בזכות היותו מושרש בטוב, הוא יעשה בכך טובה גם למוכר.

ובנמשל, יש והאדם עוטר את עצמו במגן משוח בשמן - "כי מושחים המגן כדי להחליקו שלא יעברוהו כלי זיין"⁸, הוא לא נותן גם לחיצי הביקורת הבונה לחדור את מעטהו החיצוני ולהותיר בו סימן, בזכות השמן החף מחליק על המגן וכלל לא עושה רושם⁹. אך, אם אדם רוצה לרכוש את שמן האפרסמון כדי להתבשם ממנו, אם הוא לא מעוניין רק למשוך אותו על המגן מבחוץ - זקוק להותיר את עצמו חשוף, להיות מוכן לקלוט, להמתין מעט.

7. נראה כי לא לחנם הדימוי הוא דווקא לצאת השמש. עיין בשער היחוד והאמונה פ"ד שביאר את הפסוק (תהילים פד, יב): "כי שמש ומגן הוי' א-להים", כמורה על היחס בין שם הוי' המהווה את העולם לשם א-להים המנהיג את העולם בדרך הטבע, כיחס שבין השמש המאירה למגן מפני השמש. אמנם המגן מסתיר את השמש, אך בלעדיו לא ניתן כלל לקלוט מאור השמש. וכך, שם א-להים הוא מדת הדין המסתירה את עצם ההויה, אך רק בזכותה ניתן להתקיים ולקלוט מעט מן האור. ועל פי זה יש לפרש מדוע "צאת השמש" היא הדימוי המתאים לאדם המתבטל לרצון ה'.

8. שמואל ב, א, כא: "מגן גיבורים, מגן שאול בלי משיח בשמן" וברד"ק.

9. השווה מסילת ישרים פרק ה': "כי כמו המגן המשוח בשמן אשר ישמיט ויפיל מעליו החצים ומשליכם לארץ ולא יניח אותם שיגיעו אל גוף האדם, כן הלצון בפני התוכחה והמרדות, כי בליצנות אחד ובשחוק קטן יפיל האדם מעליו רבוי גדול מן ההתעוררות וההתפעלות מה שהלב מתעורר ומתפעל בעצמו מדי ראותו או שמעו ענינים שיעירוהו אל החשבון והפשפש במעשים, ובכח הליצנות יפיל הכל לארץ ולא יעשה בו רושם כלל".

ומהי הטובה, כביכול, שעושה האדם לבוראו. כדי לעמוד על נקודה זו, נשוב לראש דברי רבינו ז"ל בענין כבוד מלכים וכבוד א-להים.

מי שבורח מן הכבוד, שממעט בכבוד עצמו, ומרבה בכבוד המקום, אזי הוא זוכה לכבוד א-להים...

ואי אפשר לזכות לכבוד הזה אלא ע"י תשובה. ועיקר התשובה, כשישמע בזיונו ידום וישתוק.

כי לית כבוד בלא כ"ף, והכ"ף הוא כתר

כבוד א-להים אינו יכול להתקיים בלא כ"ף. מה עושה האות כ"ף ל"כבוד"? בלא כ"ף הרי הכבוד הוא "בד", לבד. כאשר אין ישויות נוספות אין משמעות לכבוד, כל הכבוד הוא כאשר יש מי שמכבד, ואפילו "כבוד עצמי" הוא רק ביחס לאחרים.¹⁰

הביטוי "לית כבוד בלא כ"ף" בזהר, בא לפרש את הפסול של סוכה הגבוהה מעשרים (כ"ז) אמה (רעיא מהימנא ח"ג רנה, ב)¹¹: "ובשל כך שיעור סכה לא למעלה מעשרים, שהיא כ', כתר עליון שלא שולטת בו העין¹². כבוד עליון עליו אמר משה (שמות לג, יח) **הראני נא את כבודך**, והשיב לו הקדוש ברוך הוא לא תוכל לראות את פני, ואין כבוד בלא כ"ף. - במקום שהעין לא שולטת אין כבוד, וכל משמעות הכבוד היא במקום נראה לעין, כאשר יש מי שמכבד. ועדיין יש להבין כיצד אמורים הדברים כלפי מעלה -

מוסיף רבינו ז"ל "והכ"ף הוא כתר", שכן "כתר יתנו לך מלאכים המוני מעלה ועמד ישראל קבוצי מטה" (קדושה בתפילת המוספין) - אין מלך בלא עם, ורק כאשר ממליכים את המלך הוא נקרא מלך. אמנם, "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יצור נברא", אמנם הכח למלוך קיים עוד קודם לכן, אבל רק "לעת נעשה בחפצו כל - אזי מלך שמו נקרא".

וכך מתחדדת לנו משמעות הכבוד, גם כבוד א-להים - הכבוד העליון, כחלק ממערכת יחסים שלימה בין ישויות נפרדות, "משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו להעריצו".

10. ואף מה שמצאנו כי יש להיזהר בהלכות צניעות גם בחדרי חדרים, הרי זה מפני שבאמת אין אנו עומדים לבדנו ועין הבורא פקוחה עלינו תמיד, וכך כתב בשלחן ערוך (או"ח ב, ב): "אל יאמר: הנני בחדרי חדרים מי רואני, כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג)".

11. וזו לשונו: "ובגין דא שיעור סכה... ולא למעלה מעשרין דאיהי כ', כתר עליון דלא שלטא ביה עינא, כבוד עלאה - עליה אמר משה (שמות לג, יח) הראני נא את כבודך, ואתיב ליה קודשא בריך הוא לא תוכל לראות את פני, ולית כבוד בלא כ"ף".

12. בגמרא (סוכה ב, א) הובאו שלשה טעמים לפסול סוכה למעלה מעשרים אמה. הראשון שבהם, "אמר רבה: דאמר קרא (ויקרא כג, מג) למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל, עד עשרים אמה - אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה - אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא". בגמרא הקשו על דבריו שהידיעה שהפסוק מצריך היא ידיעה לדורות, ולא ידיעה עכשווית ברגע הישיבה בסכה. אמנם, על בסיס דברי הזהר נראה, כי אף אם נאמר שזוהי ידיעה לדורות, כאשר לא שלטא בה עינא הדורות הבאים לא ידעו באמת כי בסכות הושבתי את בני ישראל, שכן למעלה מעשרים אמה "לא תוכל לראות את פני". ייתכן שבאופן חיצוני יעבירו מדור לדור את הידיעה הזו, אך הפנמת הדברים וידיעתם על בורים דורשת חיבור והכרה כי האדם מוקף בשלש דפנות וסכך עליהם, וכבוד ה' חופף עליו, שהכבוד מוכרח הוא לא להיות לבד.

אם נחזור לנמשל של דברי התנא מבית מדרשו של רבי ישמעאל נבין, כי האדם הממתין יזכה ל"כבוד א-להים", כבוד בו גם א-להים מתבשם, מפני שהתשובה שקדמה לעולם היא מטרת הבריאה, וזהו רצונו מן העולמות. ממילא, כאשר האדם מוכן להאזין לרצון ה' ולהתבטל אליו, מוכן הוא להמתין - לשמוע את בזיונו ולשתוק, אין המלכת מלך גדולה מזו, זוהי תשובה המביאה לכבוד א-להים.

ואכן, האדם הבא להיטהר לא יוכל לזכות בכך ללא סיוע מלמעלה, הבא לקנות את שמן האפרסמון לא יוכל לממש את רצונו בלי לשמוע את העצה שנתן לו המוכר - "המתן". וכך אמנם מתבאר כי המוכר דואג אף לקונה, שכן הנפט הוא מצרך מצוי, ואין צורך לעזור בהשגתו, ולעומת זאת האפרסמון הוא מצרך נדיר הדורש את מיומנותו של המוכר, וכמו עזרה המתבצעת בשלימות - גם העוזר מתברך, מתוך הגילוי בעולם ש"מלא כל הארץ כבודו" (ישעיהו ו, ג).

וזוהי מעלתה של התשובה במתינות, התשובה המביאה את העולם כולו למטרתו - גילוי כבוד א-להים.

ז. לסיום...

נראה כי לאחר הבנת דברי רבינו ז"ל בביאור יסוד השתיקה שבתשובה, ניתן לעמוד על משמעות המהפכה שחולל בתפיסת יסודות מקובלים ביהדות. יש כאן דוגמא נפלאה ליסוד מוכר - התשובה - המקבל משמעות חדשה לגמרי לאור דברי רבינו ז"ל.

השתיקה באה מתוך התבטלות לרצון ה', ומביאה את האדם להתכלל בה' -

זוהי בחינת שתיקה, הינו שצריך לשתוק להם, רק לסמוך על ה' שהוא ילחם בשבילנו. וזה בחינת (שמות יד, יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. ועל ידי השתיקה זו נתעלה המחשבה, כי נתבטלין מחשבות רעות של כפירות כנ"ל. וזה בחינת: שתוק, כך עלה במחשבה (מנחות כט, ב), שעל ידי השתיקה נתעלה המחשבה כנ"ל.

(לקוטי מוהר"ן רנא)

כי המחשבה גבוה מאד, ומי שרוצה לכנס אל עולם המחשבה צריך לשתק, ואפלו אם ידבר אז דבור הגון, הוא מפסיד המחשבה, כי המחשבה הוא דבר גבוה מאד, שאפלו דבור הגון מפסידה. וזה בחינת: שתוק, כך עלה במחשבה - שלעלות אל המחשבה צריך לשתוק.

(לקוטי מוהר"ן רלד)

ביטול האדם לרצון ה' הוא מאבני היסוד בתפיסת רבינו ז"ל. ויסוד הניח סב-אמו, הבעל-שם-טוב, שעלינו להכיר בנוכחות הבורא באופן מוחשי ופשוט, ואיך העולמות כולם בטלים אליו, עד שעצם מציאות העולמות הוא חידוש. ובלשונו, צריך לעבור מן התפיסה המקובלת

בה "עולמות בפשיטות וא-להות בהתחדשות", ולבא אל הכרה שה"א-להות בפשיטות ועולמות בהתחדשות".

הראשונים הרחיבו בשאלת מהות התשובה - עזיבת החטא, החרטה והקבלה לעתיד. גם מי מהם שהזכיר את השתיקה והמוכנות לקבל, אין זה אלא כהזכרת מכשיר מצוה, ובטרמינולוגיה החסידית - כלבוש לתשובה. כאן, בא רבינו ז"ל והופך את השתיקה לגוף ועיקר התשובה - כאשר ענין זה קיים יש לתשובה משמעות של התחדשות, ובלא זה עולם כמנהגו נוהג ונוח לו לאדם שלא נברא. השתיקה היא ההאזנה לרצון ה' המתגלה בעולם, הביטול לה' שמלא כל הארץ כבודו, וההכרה כי כל המאורעות שבאים לו לאדם לא באו לריק. שתיקה כזו - הביטול לרצון ה' - היא עיקר התשובה.

אמנם, כדרכו, לא הניח את האצבע על חידושו, והותיר לנו את מלאכת הפענוח וההפנמה - לחכימא ברמיזא. ועם זאת, רמז לנו שיסוד חשוב הוא זה, יסוד עליו מתבססת תפיסת העולם כולה, עליו עומדים העולמות כולם - מקור השתיקה והביטול בספירת הכתר, בשרש כל ההויה.